

Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

УКРАЇНА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Київ, 5 листопада 2025 року

Київ-Одеса

2025

Рекомендовано до друку

Вченою радою Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України».

Протокол № 10 від 09.12.2025 р.

Україна в умовах соціальної та цифрової трансформації: теоретичні моделі правового регулювання штучного інтелекту : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 5 листоп. 2025 р.) [Електронне видання] / упоряд.: М. В. Дубняк, С. О. Дорогих, І. Ф. Корж, В. М. Фурашев. Київ; Одеса : Фенікс, 2025. 240 с. Режим доступу: https://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_tez_05.11.2025_1.pdf

ISBN 978-617-8430-97-9

Збірник містить матеріали щодо стратегічних напрямів правового регулювання штучного інтелекту в Україні; розвитку національної LLM та впровадження агентних ШІ-рішень у державні сервіси; формування цифрових прав і оновлення цивільного законодавства; проблем використання ШІ в умовах воєнного стану, забезпечення кібербезпеки, захисту персональних даних та інтелектуальної власності; етичних і методологічних засад застосування ШІ у сфері освіти та науки.

Доповіді учасників конференції можуть бути корисними для фахівців, експертів і вчених, науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти.

УДК 340.132:004.8(477)

Матеріали подано у авторській редакції.

ISBN 978-617-8430-97-9

© Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», 2025

© Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, 2025

© Колектив авторів, 2025

З М І С Т

ВСТУП	8
ВИСТУПИ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ	
Іван ДОРОНІН	12
Безпекові виклики та правові проблеми створення «національного штучного інтелекту» (у межах LLM)	
Микола КАРЧЕВСЬКИЙ	19
Трирівнева модель правового регулювання ШІ	
Олег ЗАЯРНИЙ	26
Правове забезпечення застосування ШІ-агентів у механізмі цифрової трансформації територіальних громад: деякі концептуально-прикладні аспекти	
Олена АНДРІЄНКО	32
Спочатку було слово: правові виклики великих мовних моделей	
Наталія САВІНОВА	38
Маніпулювання свідомістю з використанням візуальних продуктів ШІ: кримінологічні рефлексії	
Ігор КОРЖ, Тетяна КОРЖ	43
Майбутнє штучного інтелекту в науці: бачення зарубіжних фахівців	
Марія ДУБНЯК	50
Проблеми гармонізації термінології при імплементації AI Act в Україні	
Ярослава САВЧЕНКО	56
Повернення культурних цінностей України: перспективи використання штучного інтелекту	
Софія АВДІЮК	64
"Машинне рознавчання" (machine unlearning) як правовий імператив: забезпечення права на стирання даних в архітектурі великих мовних моделей (LLM)	

Наталія Савінова

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

головний науковий співробітник Наукової лабораторії інформаційних прав та безпеки людини наукового центру інформації і права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІЗУАЛЬНИХ ПРОДУКТІВ ШІ: КРИМІНОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ

В Законі Про штучний інтелект⁹, схваленому Європейським Парламентом у 2024 р. (далі – AI Act) міститься низка прямих заборон використання технологій штучного інтелекту в Європейському Союзі.

Першою з таких заборон, згідно статті 5 Регламенту 2024/1689 зазначена заборона «розміщувати на ринку, вводити в експлуатацію або використовувати систему штучного інтелекту, яка використовує підсвідомі методи поза свідомістю людини, або цілеспрямовано маніпулятивні чи оманливі методи, з метою або наслідком суттєвого спотворення поведінки особи або групи осіб шляхом суттєвого порушення їхньої здатності приймати обґрунтоване рішення, тим самим змушуючи їх приймати рішення, яке вони б інакше не прийняли, таким чином, що це завдає або обґрунтовано ймовірно завдасть цій особі, іншій особі або групі осіб значної шкоди» (п. «а» ст. 5)¹⁰.

Зміст такої заборони, з метою її прагматичної оцінки, варто розглянути з позиції «actus reus» («винного діяння», англ.) західної традиції, адже саме з цієї позиції Європейський законодавець і надає цитоване положення, і саме

⁹ European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.html?utm_source=chatgpt.com#title2

¹⁰ Там же.

такий ракурс розгляду може прогнозувати криміналізацію використання забороненого ШІ на рівні ЄС та на національних рівнях.

Діяння, описане у п. “а” ч. 1 ст. 5 AI Act передбачає три альтернативні активні дії:

- 1) розміщувати на ринку,
- 2) вводити в експлуатацію або
- 3) використовувати систему ШІ,

яка використовує методи впливу на свідомість людини через підсвідомість.

При цьому визначальним для оцінки таких дій щодо ШІ є саме характеристики системи ШІ – *використання* такими системами (не обов’язково щоб наведені нижче дії були метою чи задачею ШІ!):

- підсвідомі методи поза свідомістю людини, або
- цілеспрямовано маніпулятивні чи
- оманливі методи,

з метою або наслідком суттєвого спотворення поведінки особи або групи осіб шляхом суттєвого порушення їхньої здатності приймати обґрунтоване рішення.

Акцент робиться на тому що під впливом таких маніпулятивних технік, система ШІ змушує осіб або групи осіб приймати рішення, яке вони без такого впливу не прийняли б, таким чином, що це завдає або обґрунтовано ймовірно завдасть цій особі, іншій особі або групі осіб значної шкоди. І, як вказувалося вище, такий вплив може здійснюватися поряд з оперативною або кінцевою метою певної задачі ШІ: вплив може бути і проміжком діяльності ШІ, і, навіть, побічним фактором, з урахуванням формулювання п. а ст. 5 AI Act.

З наданих конструкцій ми маємо вбачати такі основні для тезаурусу легітимної протидії подібним діянням, новітні для правової доктрини України термінопоняття:

А) щодо сутності впливу системи:

- підсвідомі методи поза свідомістю,
- цілеспрямовані маніпулятивні методи,
- оманливі методи,

В) щодо наслідків застосування таких методів:

- суттєве спотворення поведінки
- порушення здатності приймати обґрунтовані рішення

- прийняття рішення, яке б вони інакше не прийняли/

Розглянемо сутність ключових термінів з наведених термінопонять, котрі на сьогодні потребують доктринального сприйняття на рівні вітчизняної правової ¹¹науки, адже до цього часу належних науково-правової та законодавчої уваги, попри всі перестороги, цим питанням не приділялося.

Першим з таких термінів є поняття «свідомість». Явище свідомості феноменальне, і може мати кардинально різні визначення в спектрі від богословських до квантових. Наприклад, визначення Кена Могі: «те, що означає бути агентом (тобто людиною чи кажаном) з феноменальними властивостями, такими як квалія, інтенціональність та самосвідомість»¹², для права архінепридатне, оскільки є вкрай абстрактним, хоча і дуже ясным, з т.з. філософії. Це визначення, крім того, не утворює поля для розуміння можливості впливу, маніпулювання тощо, адже, згідно нього (визначення) свідомість аутентично стабільна та непорушна, а це – не так.

Зі значного масиву визначень свідомості (на цьому етапі без занурення в рівні підсвідомого чи свідомого), здається значно придатнішим для правового сприйняття та певної бази визначення Дебори Деннон (Deborah W. Denno), яка під свідомістю з точки зору кримінального права рекомендує розуміти *«сукупність думок, почуттів та відчуттів людини, а також повсякденні обставини та культуру, в яких формуються ці думки, почуття та відчуття»*.¹³

Найточніше, на мою думку, на даний момент аналізу визначення, яке включає всі необхідні точки відліку для оцінок шкідливого впливу. Судовий експерт психолог має можливість встановити *status quo* як палітри думок, почуттів та відчуттів особи, з урахуванням аналогічних її життєвих обставин та системи цінностей (культура), так і відповідний спектр її поведінкових реакцій.

¹¹ Г.Балута. Проблеми свідомості: феноменологічні грані. Вісник Львівського університету: Серія філос.-політолог. студії 2017. Випуск 15. С. 9-15. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3710>

¹² "Artificial intelligence, human cognition, and conscious supremacy" (Ken Mogi, 2024) URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1364714/full>

¹³ Deborah W. Denno. 'Crime and Consciousness: Science and Involuntary Acts' (2003) 269 *Minnesota Law Review* 269-400 URL: https://ir.lawnet.fordham.edu/faculty_scholarship/112

Повертаючись до визначення саме характеру впливів на свідомість (п. “а” ст. 5 AI Act), європейський законодавець робить акцент на тому, що на ринок не можуть допускатися системи ШІ, які використовують підсвідомі впливи на свідомість.

Підсвідомість, як незапитуваний резервуар досвіду людини, та джерело рефлексів та рефлексій, є саме тим «темним підвалом», вплив на який може здійснюватися непомітно, або і помітно, але некеровано самою особою. «Для кожного з нас досвід – це те, - пишуть Джуліо Тононі та Чарльз Рейнстон - що існує беззаперечно, а світ – це висновок зсередини досвіду – хороший висновок, але все ж таки висновок, як добре знають психіатри».¹⁴

Саме підсвідомість є мішенню впливів на свідомість в спектрі від праймінгу¹⁵ до інформаційно-психологічної зброї вищого порядку. Саме тому, європейський законодавець наполягає саме на тому, щоб під заборону підпадали неконтрольовані особою або групою осіб впливи на свідомість з метою змінити їхню поведінку¹⁶ та прийняття рішень.

Враховуючи те що технології ШІ можуть (і намагаються) створювати системи, здатні до саморозвитку, а окремі технології вже проявляють ознаки особистості¹⁷, то не викликає обурення і те що відтепер в ЄС заборонено розміщувати на ринку, вводити в експлуатацію та використовувати систему ШІ, які можуть вчинювати аналізовані вище впливи.

Водночас, перед національними законодавствами країн-членів ЄС, і України на шляху асоціації з ЄС, виникає потреба нормативного убезпечення

¹⁴ Tononi G, Raison C. Artificial intelligence, consciousness and psychiatry. World Psychiatry. 2024 Oct;23(3):309-310. doi: 10.1002/wps.21222. PMID: 39279409; PMCID: PMC11403160. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11403160/>

¹⁵ Праймінг – первинно медійна теорія (та практика реклами, зокрема) яка полягає у активації бажань та поведінкових реакцій на актуалізації певних реакцій внаслідок сприйняття «потрібного» слова.

¹⁶ Ben R. Newell, David R. Shanks. Unconscious influences on decision making: A critical review. Cambridge University Press: 24 January 2014. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/behavioral-and-brain-sciences/article/abs/unconscious-influences-on-decision-making-a-critical-review/86885344F7E8A44457C3FC63CFA3F3AF>

¹⁷ Н.Магдиак. Штучний інтелект здатен обманювати, шантажувати і мстити: нове дослідження вчених. ТСН. 23.06.2025. 19:31. URL: https://tsn.ua/nauka_it/shtuchnyy-intelekt-zdaten-obmaniuvaty-shantazuvaty-y-mstyty-nove-doslidzennia-vchenykh-2855642.html; Т. Савін. Штучний інтелект готовий убивати людей: системи не бажають відключатися (дослідження). Фокус. 26.06.2025. URL: <https://focus.ua/uk/digital/711760-shtuchniy-intelekt-gotoviy-ubivati-lyudey-sistemi-ne-bazhayut-vidklyuchatisya-doslidzhennya>

від подібних порушень. Та й саме опис самої заборони вже надто прямо натякає що подібне використання ІІІ – надто шкідливе (небезпечне, і звідси в перспективі має тягнути кримінальне переслідування. Попри те що згідно теорії криміналізації діяння, хоча і шкідливе/небезпечне, але таке що виникає вкрай мало, не має ставати предметом криміналізації. З цим можна погоджуватися або сперечатися, але є один безперечний факт, на який вже мають дуже серйозно звертати увагу правники теоретики і законодавці: на сьогодні в Україні взагалі безпека свідомості не лише не убезпечена, а й взагалі цей феномен не в праві не інституціалізований, ані в інформаційному праві, ані в кримінальному праві, ані, логічно, в конституційному.

Наразі, дивно, що хоча саме через захист від небезпек підсвідомих вплив ІІІ, але світ змушений обернутися до цього питання. І дуже дивно, що попри постійні попередні докази того що в інформаційному суспільстві свідомість людини – сама уразлива мішень, лише через приклад загроз ІІІ через заборону AI Act є вірогідність добитися в правовій науці і практиці законотворчості адекватної реакції на цей виклик.

Введенню в правовий тезаурус вже зараз потребують поняття «свідомість», «підсвідомі впливи», «маніпуляція поведінкою», «впливи на прийняття рішень» і т.д., і, звичайно, це має впливати на всі ті сфери, де, вже традиційно безкарно застосовуються техніки маніпулятивних та деструктивних впливів на свідомість.